

CĂILE DE ÎMBUNĂTĂȚIRE A SITUAȚIEI DEMOGRAFICE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Galina SAVELIEVA, dr., IEFS
Svetlana ZAHAROV, cerc.șt., IEFS

Abstract: During the recent years the demographic threats negatively influence on the quantitative and qualitative development of population, also for the stable development of the Republic of Moldova, which are serious concern. Among them should be noted the depopulation, the deepening of the aging population, the high mortality, especially among the able-bodied population, the high infant mortality rates compared to other EU states and neighboring countries, the birth rates, the low life expectancy, the unregulated migration flows. Especially the influence of threats is perceived at the local level, in consequence of which demographic situation in the counties is non-uniform. The demographic security is part of the country's national security and influences the social and economic development of the country. In this article along with the analysis of demographic development counties of RM are proposed the recommendations on the improvement of situation in country.

Cuvintele cheie: demographic threats, depopulation, aging population, mortality, natality, demographic policies.

Securitatea demografică paralel cu asemenea tipuri de securitate cum sunt de politică, economică, socială, alimentară, ecologică și altele, este una din componentele securității societății. Îmbinându-se cu acestea, securitatea demografică se examinează ca una din cele importante în contextul asigurării securității statului, constituind și o parte integrantă ale acesteia. În legătură cu situația complicată creată în domeniul demografic, problemele demografice au căpătat în ultimul timp o actualitate deosebită. Definind securitatea demografică, ca starea populației ce exprimă protecția de riscurile de orice natură în scopul creării condițiilor demo-socio-economice pentru promovarea intereselor umane sau ca apărarea proceselor demografice de la amenințările reale și potențiale, asigurând cel puțin păstrarea statutului geopolitic, economic și etnic al statului, și țintește în primul rând procesele demografice vitale, adică procesele, legate

1 T. Schultz, Investment in Human capital, Economics of Education, Penguin Modern Economics Readings, 1968, p. 13-34

2 Termenul utilizat în literatura străină „rate of return on education”, legat de eficiența educației, apare în traduceri din România ca rată internă de recuperare a investițiilor sau rata câștigurilor educaționale nete sau rată internă de revenire sau randament intern. Acest termen se referă la acea rată pentru care venitul net actualizat al investiției în educație devine zero, valorile actualizate ale încasărilor și cheltuielilor fiind egale.

de însăși existența societății, ce reflectă calitatea, nivelul de dezvoltare, funcționalitatea acesteia scopul politicilor constă în evidențierea și prevenirea amenințărilor demografice de orice natură. În acest context scopul principal al securității demografice pentru fiecare unitatea administrativ-teritorială (municipiu, raion, regiune, țară) constituie crearea condițiilor necesare în vederea prevenirii amenințărilor demografice, precum și asigurarea stabilității efectivului populației, inclusiv și asigurarea reproducerii acestuia.

Pe parcursul ultimii trei ani amenințările demografice care reprezintă fenomene și tendințe demografice, consecințele socio-economice ale cărora influențează negativ asupra dezvoltării cantitative și calitative a populației și asupra dezvoltării stabile a Republicii Moldova provoacă îngrijorări serioase. Dintre acestea menționează depopularea continuă, adâncirea procesului de îmbătrânire demografică și în special în zona de Nord, mortalitatea înaltă, mai ales în rândul populației apte de muncă și în special în rândul bărbaților, mortalitatea copiilor înaltă comparativ cu alte state UE și vecine, nivelul de natalitate care nu asigură înlocuirea generațiilor, speranța de viață scăzută comparativ cu statele dezvoltate ale lumii, degradarea institutului familiei, fluxurile migraționale nereglementate. În special, aceste amenințări sunt manifestate la nivel teritorial, având situația demografică neuniformă. Toate aceste procese încetinesc sau împiedică stabilitatea și dezvoltarea social-economică ale Republicii Moldova, constituind și o amenințare pentru securitatea națională. Reieșind din această problema asigurării securității demografice devine una din cele mai importante și actuale probleme de rang național. De asemenea, pot evidenția și unele probleme principale în profil teritorial sau amenințările specific a unei teritorii aparte, inclusiv de a evidenția grupuri de teritorii, regiunea asupra cărora vor fi accentuate politicile statale.

Tabelul 1. Evoluția unor indicatori principali ai securității demografice

Indicatorii	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Rata natalității, ‰	10,5	10,5	10,6	10,9	11,4	11,4
Rata mortalității, ‰	12,4	12,0	12,0	11,8	11,8	12,3
Rata mortalității infantile, ‰	12,4	11,8	11,3	12,2	12,1	11,7
Coeficientul depopulării	1,19	1,15	1,13	1,08	1,03	1,03
Sporul natural, la 1000 locuitori	- 1,95	- 1,55	- 1,42	- 0,82	- 0,37	- 0,9
Sporul migratoriu, la 1000 locuitori	- 0,98	- 0,74	- 0,93	- 0,64	- 0,69	- 0,14
Coeficientul îmbătrânirii, %	13,2	13,7	13,7	13,7	14,0	14,4
Speranța de viață la naștere, ani	67,72	68,4	69,14	69,30	69,37	69,11
Sarcina demografică totală (0-15 ani/ populația în vârstă aptă de muncă -56/61 ani)	30,5	30,4	29,2	28,2	27,4	26,7
Ponderea populației în vârstă de 57/62 ani și peste în % față de total	14,1	14,7	14,8	15,0	15,3	15,5

www.statistica.md

Una din cele mai importante amenințări este depopularea (micșorarea treptată a numărului populației și depopularea teritoriilor ca rezultat al depopulării naturale). Coeficientul depopulării caracterizează procesul de reproducere a populației. În Republica Moldova valoarea acestui indicator în anii 2003-2008 a fost mai mic decât 1, iar în anii 2009-2010 a constituit 1,03 sau cu 3% indicatorul mortalității depășește indicatorul natalității. Dacă analizăm situația în profil teritorial, atunci cea mai mare

îngrijorare provoacă zona de Nord a Republicii Moldova, în care au fost înregistrați cei mai înalți coeficienții a depopulării: de la 1,79 în Dondușeni pînă la 1,35 în Soroca. Indicatorii de depopulare înalți au fost condiționați de indicatorii înalți de mortalitate (de la 18,8 ‰ în raionul Dondușeni pînă la 12,0 ‰ în raionul Sîngerei), care în mare măsură depășește asemenea indicatori în mediu pe republică și indicatorii privind rata natalității.

Asemenea situația se observă și în zona de Centru în care coeficienții de depopulare sunt mai mari decît valoarea medie pe republică din cauza indicatorilor înalți de mortalitate (de exemplu, în raionul Șoldănești, ratele natalității și mortalității respectiv, constituiau 12,3‰ și 16,6‰) și în zona de Sud (în raioanele Basarabeasca și Cimișlia ratele natalității și mortalității respectiv, 8,2‰ și 13,3‰ și, respectiv, 9,2‰ și 13,4‰), ceea ce se explică prin valorile mici ale indicatorului rata natalității și valorile înalți ale ratelor mortalității.

Analiza a demonstrat că marea majoritate a raioanelor din zona de Nord au indicatorii de depopulare care sunt cu 30-70% mai mare decît nivelul mediu al acestui indicator pe republică ceea ce este condiționată de indicatorul înalt de mortalitate, inclusiv și din cauza ponderii semnificative a populației în vîrstă din structura populației. În același timp, reducerea numărului populației din zona de Nord va contribui și la depopularea teritoriilor, deformarea dezvoltării socio-economice acestei zone și în rezultat, va avea amenințarea securității naționale.

O altă amenințare demografică se referă la îmbătrînirea populației, ce se caracterizează prin coeficientul îmbătrînirii. În anul 2010 acest indicator mediu pe republică constituie 14,4 %. Valorile cele mai înalte ale acestui indicator sunt înregistrate în zona de Nord în care coeficientul îmbătrînirii este mai mare decît mediu pe republică sau depășește această mărime de 1,5 ori (raioanele Briceni (21,4), Dondușeni (24,3), Drochia (21,6), Edineț (21,1), Rîșcani (20,5), ceea ce necesită promovării politicilor respective. Procesul sporirii numărului populației în vîrstă, ca rezultat al reducerii de mulți ani a nivelului reproducerii naturale ale populației, a contribuit la faptul că îmbătrînirea demografică este practic un proces neîntreput și neschimbat. Astfel, ca consecință a procesului îmbătrînirii în raioanele sus-menționate se observă majorarea treptată a sarcinii demografice sau poverii asupra populației economice active. Pe parcursul anilor 2000-2010 ponderea populației în vîrstă de 0-15 ani s-a micșorat de la 24,8% în 2000 pînă la 17,8% în 2010, în același timp ponderea populației 60 ani și peste s-a majorat în perioada vizată de la 13,6% pînă la 14,4%, iar vîrsta medie a populației, de asemenea, s-a majorat de la 33,7 ani pînă la 36,5 ani. Ca rezultat acestor procese, indicatorul sarcina demografică (raportul populației în vîrstă de 0-15 ani față de populația în vîrstă aptă de muncă) s-a micșorat esențial de la 40,8% în 2000 pînă la 26,7 în anul 2010.

Paralel cu procesul îmbătrînirii este în stadiu de majorare lentă și indicatorul speranței de viață la naștere. În mediu pe republică în anul 2010 acest indicator a fost înregistrat la nivel de 69,1 ani față de 67,7 ani în anul 2000. Mărimea maximă ale acesteia a fost înregistrată la locuitorii mun. Chișinău (72,2 ani) și la marea majoritate a raioanelor din zona de Nord (mai mul de 70 de ani în raioane Dondușeni, Edineț, Rîșcani, Briceni, Drochia, Ocnița și mun. Bălți. Grație acestor raioane din zona de Nord indicatorul speranța de viață la naștere a avut tendința de creștere în ultimii ani, deoarece acest indicator are valoarea mai mică decît media pe republică practic în mai mult de jumătate din raioane, iar în raioanele Călărași și Basarabeasca speranța de viață la naștere a constituit doar la nivel de 66 ani.

Speranța de viață la naștere reprezintă indicatorul de menire social-economică a țării, este sub atenția sporită și controlează de organizațiile internaționale, în special Organizația Mondială de Sănătate.

Una din amenințările demografice asupra cărora trebuie să fie direcționate eforturile speciale primordiale este „supramortalitatea” bărbaților în vîrstă aptă de muncă. Dintre decedații în vîrstă aptă de muncă aceasta categoria reprezintă 66%. În acest context, în opinia autorilor, trebuie de a atrage o atenție specială privind măsurile preventive, sporirea rolului de asigurare a profilaxiei medicale a populației în vîrstă aptă de muncă în sistemul de sănătate, inclusiv a medicinei primare.

Totodată, dacă examinăm fenomenul mortalității atragem atenție și asupra mortalității copiilor pînă la un an ceea ce exprimă prin încă un indicator important sau rata mortalității infantilă (la 1000 născuți-vii), care rămîn stabil la valoarea destul de înaltă comparativ cu țările UE și Bielarusi – în anul 2010 valoarea medie pe republică constituie 11,7‰ față de 12,1‰ anul 2009, iar s-a schimbat geografia acestui indicator. În zona de Sud cel mai înalt nivel al acestui indicator a constituit 17,5‰ în raioanele Cimișlia (în 2009 – 12,0‰), respectiv, 14,9‰ în Leova (în 2009 – 16,9‰) și 14,1‰ în Cantemir (în 2009 – 10,0‰). În special este necesar de menționat și asemenea raioane cu rata mortalității infantilă înaltă cum sunt de Telenești - 20,8‰ (în 2009 – 11,9‰) și Șoldănești -20,4 ‰ (în 2009 – 5,3‰). Cele mai puține valori ale acestui indicator în anul 2010 au fost înregistrate în raioanele Ștefan-Vodă (5,8 ‰ comparativ cu 10,0‰ în 2009) și Drochia (7,7 ‰ comparativ cu 5,4‰ în 2009). Dintre cele mai problematice cauze de deces este necesar de menționat stări care apar în perioada perinatală (39,9% din numărul total al decedaților sau s-a micșorat comparativ cu 40,8% în 2009), malformațiile congenitale, deformațiile și anomalii cromozomiale (respectiv, 29,4% sau s-a majorat față de 27% în 2009), bolile aparatului respirator (13,4% sau s-a schimbat neesențial comparativ cu 13,2% în 2009) și accidente, intoxicații și traume (6,5% sau s-a redus față de 7,1% în 2009). Deci, actualmente rămîne problema privind mortalitatea copiilor ca una din cele mai importante.

Este necesar de menționat încă o amenințare demografică la care se referă migrația populației necîtînd la faptul că numărul populației migrației externe în ultimii ani s-a stabilizat neesențial. Plecarea tineretului în vîrstă reproductivă și, în special, din localitățile rurale influențează negativ asupra schimbării structurii populației, ceea ce la rîndul său, acutizează problemele ce se referă la depopularea și îmbătrînirea demografică. Ceea ce este necesar de menționat în acest context, este aceea că din localitățile rurale predomină plecarea femeilor, iar, din localitățile urbane invers, predomină plecarea mai intensă a bărbaților. Conform datelor statistice cca 30% din numărul celor plecate peste hotăre în căutarea unui loc de muncă constituie tinerii în vîrstă de pînă la 30 de ani, ceea ce stopează procesele de reproducere a populației – nașterea copiilor este stopată sau amînată pe o perioadă mai tîrzie. Conform studiilor Organizației Internaționale pentru Migrație fiecare a treia femeie traficată sau este divorțată sau nu dorește să aibă o familie. Din această cauză problema optimizării fluxurilor migraționale rămîne actuală și în prezent.

Degradarea institutului familiei, ca o amenințare demografică, este legată de acele consecințe cum sunt: majorarea numărului de copii născuți în afară de căsătorie, precum și sporirea numărului de căsătorii neînregistrate. Procesele de apropiere și de integrare în viitor a Republicii Moldova la UE, modelul european al familiei va contribui și la faptul că va fi treptat majorată vîrstă la primă căsătorie și la naștere a primului copil. În România acest proces a fost înregistrat la intervalul de circa 8-12 ani.

Astfel, dacă concluzionăm cele expuse, atunci menționăm faptul că în condițiile Republicii Moldova situația demografică este neuniformă atît sub aspect teritorial cît și în limitele unei zone și se observă diferențierea indicatorilor demografici și în acest aspect. Aceasta este determinată de condițiile diferite de dezvoltare socio-economică, deosebirile infrastructurii sociale, amplasarea raioanelor, inclusiv apropierea la graniță cu alte state etc. În acest context actualmente obiectivul principal este evidențierea la

timp și interpretarea precisă și clară a indicatorilor care se referă la amenințările demografice, analiza acestora în dinamică, determinarea cauzelor de apariție a acestora. Evaluarea complexă a situației demografice a teritoriului (raionului, municipiului etc.) dă posibilitatea de a argumenta cele mai problematice momente, cauzele posibile de apariție a tendințelor negative și a legităților respective, precum și de a determina diferite măsuri necesare pentru înlăturarea acestora și stabilizarea situației demografice.

În condițiile actuale scopul politicilor demografice la nivel teritorial poate fi determinat în învingerea parametrilor negativi, catastrofele a proceselor de reproducere a populației, fluxurilor migraționale, crearea condițiilor pentru însănătoșirea demografică și formarea concomitentă a premiselor pentru stabilizarea ulterioară și creșterea numărului populației.

În acest context, după părerea autorilor, cea mai potrivită măsură poate fi elaborarea programelor teritoriale, regionale speciale în domeniul îmbunătățirii situației demografice și asigurării securității în domeniu pe viitor, ținând cont de specificul de dezvoltare socio-economic ale acestora. O altă variantă, dacă există programul teritorial de dezvoltare pentru o perioadă scurtă, mediu sau de lungă durată, atunci în cadrul acestor programe trebuie să fie prevăzut un compartiment special în domeniul demografic. Programe separate speciale pot fi elaborate și pentru municipiile Chișinău și Bălți, ținând cont de diferențele dezvoltării socio-economice și rolul acestora în dezvoltarea țării în total, precum și problemele specifice în domeniu. În principiu, elaborarea programelor în domeniul demografic poate fi rațională dacă în aceste documente vor fi incluse problemele similare a câtorva raioane și pot fi dublate pozițiile respective.

Începând elaborarea programului demografic teritorial (regional, zonal, municipal), în primul rând, este necesar de a stabili sarcinile și prioritățile politicii demografice în baza analizei detaliate și profunde în domeniul situației demografice. În același timp un moment important constă și faptul că situația demografică nu poate fi examinată separat, aceasta este insuficient și în context trebuie să fie examinată în dependență de dezvoltarea raionului, zonei, regiunii, municipiului din punct de vedere a condițiilor socio-economice, politice, culturale, etnice etc., care la rândul său influențează asupra situației demografice într-un anumit teritoriu. Totodată, trebuie să se țină cont și de condițiile naturale, amplasarea și resursele naturale, dezvoltarea economică, populația prezentă (și resettlement) și structura acesteia, nivelul de dezvoltare a raioanelor vecine, vecinătatea cu teritoriile de frontiere sau la frontieră. Astfel, pentru fiecare teritoriu formularea și argumentarea obiectivelor și sarcinilor politicii demografice va fi diferită și elaborarea politicilor demografice strategice pentru fiecare raion este determinată de starea actuală de dezvoltare demo-socio-demografică.

Totodată, pot fi evidențiate unele raioane cu potențialul demografic subminat, aglomerații orășenești, precum și raioanele învecinate (sau de frontieră), scopul politicii demografice ale cărora este învingerea influenței negative de reproducere a populației, care nu asigură înlocuirea simplă a populației și a fluxurilor migraționale. În cazul aglomerației orășenești – mun. Chișinău și Bălți, precum și raioanelor în care situația demografică este în stare bună (coeficientul depopulării < 1) și aceste localități sunt atrăgătoare pentru migranți, scopul politicii demografice constituie stabilizarea numărului populației la nivelul obținut din contul sporirii natalității și micșorării mortalității având necesitatea menținerii stabile precum și majorarea numărului a populației. În acest caz trebuie să fie prevăzute unele măsuri concrete de integrare în societate și a migranților în cazul apariției și șederii acestora în localitate.

În procesul de elaborare a politicii demografice este necesar să se țină cont de interesele categoriilor diferite ale populației, grupurilor sociale diferite etc. Concomitent sarcinile și obiectivele programelor locale trebuie să fie corelate cu obiectivele stabilite în Strategia națională în domeniul securității demografice în Republica Moldova.

Pentru elaborarea programelor locale în condițiile Republicii Moldova, după părerea noastră, este necesar de evidențiat următoarele direcții primordiale cum sunt de: natalitatea și familia; sănătate și sporirea speranței de viață; migrațiunea populației. Dacă vorbim despre natalitatea și familia, atunci pentru elaborarea programului trebuie să fie efectuată analiza indicatorilor în domeniu, premiselor care influențează asupra formării acestora, modelului de natalitate pe vârste (este obligatoriu compararea nașterilor femeilor din grupe de vârstă de 25-29 și 30-34 ani cu nivelul de natalitate a femeilor în vârstă de 20-24 ani), nașterea copiilor în afară căsătoriei (inclusiv după vârste), consecința căreia este majorarea numărului familiilor incomplete etc.

O atenție importantă în acest domeniu este necesar de a acorda studierii obstacolelor ce împiedică nașterea copiilor, inclusiv condițiile de trai, prezența infrastructurii sociale, educaționale, medicale etc., posibilității de îmbunătățire a situației în domeniu.

Cheltuielile la promovarea politicilor demo-socio-economice determină și procesul formării cadrului de cheltuieli bugetare, inclusiv bugetul local și bugetele asigurărilor sociale și medicale de stat, precum și poate fi atrase și sursele donatorilor.

În cazul teritoriilor nefavorabile din punct de vedere a reducerii numărului populației, care au nevoie de stabilizarea și majorarea numărului de populație, în unele cazuri sunt posibile obiectivele privind atragerea migranților, totodată această măsură trebuie să fie analizată destul de profund deoarece apare problema privind integrarea migranților, rolul acestora în viața culturală, respectarea tradițiilor, obiceiurilor etc. În afară de această se estimează ponderea migranților în dinamica numărului, structurii populației, dezvoltarea demo-socio-economică a raionului. Dat fiind faptul că actualmente lipsește evidența migrației interne, este important că la nivelul fiecărui raion să fie reinnoită evidența fluxurilor mișcărilor interne ale populației, ceea ce este important pentru realizarea obiectivelor de dezvoltare demo-socio-economice sub aspectul teritorial.

Concluzii. Scopurile, obiectivele și măsurile preconizate pentru realizarea acestora ale programului demografic trebuie să fie asigurată soluționarea complexă a problemelor demografice a raionului, unei anumite zone sau regiuni, inclusiv de a cuprinde după sine toate fenomenele demografice (inclusiv cele nefavorabile specifice pe teritoriul dat), de a contribui la accelerarea dezvoltării demo-socio-economice ale raionului (teritoriului respectiv).

Se recomandă că în procesul elaborării programelor, pentru analiza cauzelor care influențează asupra securității demografice în raion vor fi luate în considerație modelele indicatorilor de securitate demografică care sunt elaborate în cadrul cercetărilor IEFS (Raportul științific „Modelarea nivelului de securitate în Republica Moldova”, IEFS, 2010, capitolul II, pag. 109-173). Utilizarea acestor modele va da posibilitatea de a determina influența concretă a factorilor de influență asupra un anumit indicator ceea ce va contribui la promovarea în mod operativ a politicilor și a măsurilor necesare în vederea îmbunătățirii situației demografice.

Pentru evaluarea securității demografice în teritorii și înlăturării premiselor și cauzelor negative ce influențează asupra stabilității numărului populației și asupra situației demografice în total se recomandă de a efectua monitoringul prin metoda de analiză propusă în compartimentul 3.2 al capitolului 3 al Raportului științific susmenționat (pag.180-212). Indicatorul integral teritorial de securitate demografică (IITSD) reflectă diferențele care sunt între raioane în domeniul asigurării securității demografice, precum și dă posibilitatea de a determina cele mai slabe momente sau insuficiența politicilor promovate în raion necesare pentru asigurarea securității demografice.

În acest context se recomandă ca în fiecare raion să fie elaborat un pașaport de

securitate demografică, în care vor fi stipulate toate factorii de influență asupra securității demografice (modelul pașaportului a fost elaborat de către savanții IIEFS). În legătură cu scopul de elaborare a programului indicatorii pot fi schimbați sau completați cu cei mai semnificativi pentru raion, municipii. Totodată la nivel național și anume pentru Ministerul Muncii, Protecției Sociale și Familiei se recomandă că analiza propusă de securitate demografică sub aspect teritorial va fi efectuată nu mai puțin de odată în trei ani.

Realizarea programelor demografice trebuie să contribuie la reducerea mortalității infantile și mortalității materne, protecției și întăririi sănătății reproductive a populației, protecției sănătății copiilor și adolescenților, promovării modului sănătos de viață și prelungirea vieții active ale populației. Se recomandă ca rezultatele obținute în procesul de realizare a programului vor fi supuse evaluării și estimării eficacității programelor promovate (indicatorii inițiali se compară cu cei obținuți), concomitent fiind calculați indicatorii care vor fi obținuți în cazul dacă vor fi păstrate tendințele care au loc inițial, până la implementarea programului respectiv.

Bibliografia

1. Gagauz O., Penina O. Dezvoltarea demografică a Republicii Moldova: situația actuală și tendințele viitoare. În: Procesele socio-demografice în societatea contemporană: de la meditații la acțiuni: tezele conf.șt. int. IIEȘP AȘM, 15-16 oct.2009, Ch., 2009, p. 48-56.
2. Paladi Gh. Particularitățile evoluției în timp a unor procese demografice pe teritoriul Republicii Moldova. În: Particularitățile și tendințele proceselor demografice în Republica Moldova: conf. șt. int. FȘSP AȘM, Ch., 2001. p.5-16.
3. Savelieva G., Marcova I. Efectele migrației cetățenilor Republicii Moldova la muncă peste hotare asupra proceselor de reproducere a populației. În: Procesele socio-demografice în societatea contemporană: de la meditații la acțiuni: materialele conf. șt. intern. IIEȘP AȘM, Fondul ONU pentru Populație, 15-16 octombrie 2009, Ch., p. 156-161.
5. Savelieva G., Marcova I. Particularitățile îmbătrânirii populației în Republica Moldova. În: Procesele socio-demografice în societatea contemporană: de la meditații la acțiuni: materialele conf. șt. intern. IIEȘP AȘM, Fondul ONU pentru Populație, 15-16 octombrie 2009, Ch., p.184-188.
6. Savelieva G., Taragan R., Tomceac A., Zaharov S. Unele abordări ale dezvoltării demografice la etapa actuală. În: Revista Economică, 2008, decembrie: lucrările conf. șt. intern. "Creșterea economică în condițiile internaționalizării", IIEFS AȘM, 4-5 septembrie 2008, Ch., IIEFS AȘM, p. 121-135..